

NEDERLAND

tekst

Jan Loos

foto's

Yves Adams

Chris Bal

Bart Beekers/ARK

Hans Capiau

Pascal De Munck

Eric Feyen

Gerwin Kieboom

Gerard Schouten

Twan Teunissen/ARK

Kees Verhoek

Millingerwaard

Wildernis aan de Waal

Achter de dijk bij het schattige dorpje Kekerdom, langs de oevers van de machtige Waal, ligt de Millingerwaard. Deze parel van de Gelderse Poort is hét schoolvoorbeeld geworden van natuurherstel en -ontwikkeling langs de grote rivieren. Een uniek stuk nieuwe oernatuur, met ondoordringbare moerassen en zelfs mangrove-achtige allures. Welkom in het rijk van bever en otter!

De Millingerwaard ligt op het grondgebied van de gemeente Berg en Dal, bij het dorpje Kekerdom in de Ooijpolder, ten westen van Millingen aan de Rijn. Het gebied is ongeveer 800 hectare of 8 km² groot en wordt beheerd door Staatsbosbeheer. De uiterwaard ligt in een binnenbocht van de Waal.

De Millingerwaard is een prachtig voorbeeld van een wandelende Waalmeander. In 1638 lag deze uiterwaard recht tegenover het dorp Millingen aan de Rijn. De top van de meander lag toen nabij het dorp Pannerden aan de overkant van de rivier. Nu ligt die top drie kilometer meer naar het westen, bij het dorp Hulhuizen. Het dorp Millingen ligt intussen aan de Waal; de waard is er als het ware tussenuit geknepen en in stroomafwaartse richting weggewandeld.

MENS EN WATER

De rivier stroomde duizenden jaren lang zonder dijken door een breed stroomdal.

Ruim 3 000 jaar geleden verscheen de mens op het toneel. Vanaf ongeveer 1300 na Christus begon hij dijken aan te leggen om zo veiliger te kunnen wonen. De rivier werd in een keurslijf gedwongen. Toch kwam het regelmatig voor dat de dijken doorbraken. Dat gebeurde bijvoorbeeld bij extreem hoogwater of door ijsgang. Eeuwenlang vormde de rivier een bedreiging voor de mensen die er woonden, vandaar dat veel boerderijen op terpen zijn gebouwd.

Het land tussen de rivier en de dijk - de uiterwaard - kwam regelmatig onder water te staan. Telkens werd daarbij een laagje klei afgezet. De uiterwaard was eeuwenlang in gebruik als landbouwgrond: door de klei was de grond er immers erg vruchtbaar. Diezelfde klei werd ook gebruikt voor de baksteenindustrie; in het landschap vind je nog talloze kleiputten waar klei gewonnen werd en die nu waardevolle natuurgebieden zijn.

Moerasbos

Foto: Yves Adams

Nog begin vorige eeuw verdienden de mensen hier de kost met veeteelt, visserij en baksteenindustrie. De rivier was toen nog rijk aan zalm en steur. Vandaag tref je hier nog steeds een eerder kleinschalig agrarisch landschap met fraaie boerderijen, schilderachtige dijkhuisjes, hagen, rietmoerassen, poelen, hooilanden en bloemrijke dijkhellingen.

KANSEN VOOR NATUUR

De voorbije decennia werd landbouwgrond, die in vroeger eeuwen veroverd was op de rivier en de natuur, terug omgezet in 'nieuwe natuur'. Vandaag vind je in de Millingerwaard moerasbossen, begraasde graslanden en wastines, maar ook droge rivierduinen. Tussen dit alles liggen flinke waterpartijen. Die bestaan uit een nevengeul van de Waal en vijf kwelvingers, het resultaat van een flinke vergraving van de uiterwaarden in een landschap waarin voorheen al diverse oude kleiputten waren ontgonnen. Op de kaart zie je duidelijk hoe de gegraven waterpartijen de vorm hebben van een arm met hand (de nevengeul) met daaraan vijf vingers. Die vallen zoveel mogelijk samen met oude beddingen van de Waal.

Door de afgraving van zand en klei wordt het waterbergend vermogen van de Millingerwaard opgevoerd, cruciaal om piekdebieten op de rivier 'af te vlakken' en de hoge waterstanden buiten de gevarenzone te houden.

De oevers van de nevengeul en de kwelvingers zijn grillig en onregelmatig, en ook de waterdiepte varieert sterk, waardoor de grootst mogelijke verscheidenheid wordt nagestreefd. Hoogwater en stormen zullen nieuwe dynamiek brengen en het mensenwerk verder afmaken.

De nevengeul is stroomafwaarts aangesloten op de Waal, zodat bij stijgend rivierwater de Millingerwaard 'langs achter' wordt gevuld met water dat hier zoveel mogelijk moet gestockeerd worden. Op de nevengeul sluiten de vijf langgerekte kwelvingers aan. In de nevengeul en de kwelvingers staat het water op het niveau van het stroomafwaartse aantakpunt op de Waal. Omdat de Waal overal rondom de Millingerwaard stroomt en daar een iets hoger waterpeil heeft, zal er in de kwelvingers grondwater omhoog gedrukt worden; die rivierkwel zorgt ervoor dat het water in de kwelvingers en de nevengeul bijzonder helder is, zo helder dat je grote snoeken roerloos kan zien wachten op een prooi.

Pas als het water van de Waal blijft stijgen, zal het rivierwater stroomopwaarts over de oeverwallen beginnen stromen. Dan komt het grootste deel van de Millingerwaard onder troebel water en keert de stroomrichting om, met de rivier mee. Het hele gebied gaat dan eigenlijk deel uitmaken van de bedding van de Waal. Ingenieurs hebben berekend dat het waterbergend vermogen van de Millingerwaard

Bever

Foto: Twan Teunissen/ARK

Beverburcht

Foto: Twan Teunissen/ARK

Panorama

Foto: Twan Teunissen/ARK

Bastaardzandloopkever

Foto: Twan Teunissen/ARK

Uitsluitende libel

Foto: Kees Verhoek

Zwartwordende wasplaat

Foto: Twan Teunissen/ARK

Kruisbladwalstro

Foto: Twan Teunissen/ARK

Bruine kikker

Foto: Twan Teunissen/ARK

Kleine plevier

Foto: Gerard Schouten

Aalscholver met hapje

Foto: Pascal De Munck

De Millingerwaard combineert kurkdroge rivierduinen met kletsnatte moerasbossen. De machtige Waal voert de regie en houdt de dynamiek er in.

Eikvaren in moerasbos

Foto: Twan Teunissen/ARK

Rivierduin

Foto: Twan Teunissen/ARK

goed is voor een peilverlaging van in totaal 9 cm. Dat lijkt niet veel, maar het zijn wel 9 cm die het cruciale verschil kunnen maken tussen veilig wonen achter de winterdijken of een grote watersnoodramp...

WERK IN UITVOERING

In het oostelijk deel van de Millingerwaard wordt nog tot 2020 zand afgegraven en ter plaatse verwerkt in een grote installatie. Hier ontstaat een diepe plas die later voor een groot deel weer zal opgevuld worden, wat de natuurwaarde zeker ten goede zal komen. De plas zal worden aangesloten op het einde van de nevengeul en mee instaan voor de veiligheid bij hoogwater. Goed om weten: de delfstofwinning in de Millingerwaard past in het plan om de rivierveiligheid te verhogen, maar de opbrengsten ervan worden ook gebruikt om de hele inrichting en de natuurontwikkeling te kunnen betalen. Zonder de zandwinning was het project niet haalbaar...

Helemaal in het zuidwesten moet bouwgrondstoffenbedrijf De Beijer nog worden

'uitgeplaatst'; het hele bedrijf zal hier verdwijnen en verhuizen naar Dodewaard. Dat is in de eerste plaats in het belang van de rivierveiligheid, maar uiteraard ook mooi meegenomen voor de natuur in de Millingerwaard.

In het natuurgebied, op de duinen langs de oevers van de Waal, staan nog enkele boerderijen en huizen. Ook de Millinger Theetuin ligt er middenin, dicht bij de rivier. Van oudsher liggen deze gebouwen op de hoogste plekken.

25 JAAR NATUURONTWIKKELING

De Millingerwaard is één van de oudste natuurontwikkelingsgebieden langs de Waal. In 1991 startte ARK er een allereerste voorbeeldprojectje. Vanaf 1993 werkte ARK samen met Staatsbosbeheer, WNF, Dienst Landelijk Gebied en kleiwinners. Deze samenwerking zorgde voor een snelle transformatie van landbouwgebied naar natuurgebied. In korte tijd heeft het gebied zich ontwikkeld tot een ongeëvenaard veelzijdig natuurgebied.

Er zijn weinig plaatsen in de Lage Landen waar de natuur zo haar eigen gang kan gaan als in de Millingerwaard. Hier wordt pas echt duidelijk wat we met natuurontwikkeling bedoelen! Nu al kan je hier een enorme planten- en dierenrijkdom ontdekken, en het werk van de natuur is nog lang niet af. In de oobossen en moerassen zwemmen bevers en er huizen tientallen reeën. De open verbinding tussen de plas- en de uiterwaarden en de Waal zorgt ervoor dat dit een essentiële kraamkamer is voor vissen. De jonge visjes vinden hier beschutting tussen waterplanten en wilgenwortels en een overvloed aan voedsel in de vorm van kleine waterdiertjes. Al dat 'broed' trekt op zijn beurt visetende vogels aan. In de nevengeul, kwelvingers en oude rivierarmen groeien glanzend fonteinkruid, smalle waterpest, pijlkruid, zwanenbloem en stijve en gewone wateranonkel. Bij het water veel libellen: grote keizerlibel, glassnijder, viervlek en ver-

schillende soorten juffers. Waarschijnlijk is dit de beste plek in Nederland om twee nieuwkomers te zien: de zuidelijke keizerlibel en de zuidelijke glazenmaker.

MOBIELE BEVERS

In de Millingerwaard alleen al zijn meer dan 50 beverburchten te vinden, waarvan er slechts tien daadwerkelijk bewoond worden. In dit rivierengebied zijn al die burchten nodig omwille van de fluctuerende waterstanden. Wanneer bij een laag waterpeil de ingang van een burcht droog komt te liggen, kunnen er roofdieren de burcht binnendringen en een bedreiging vormen voor de jonge bevers. Om ook bij lage waterstanden optimaal beschermd te zijn, verplaatst een beverfamilie zich dan naar een burcht waarvan de ingang zich nog wel onder water bevindt. Bij hoge waterstanden lopen dergelijke laaggelegen burchten helemaal onder, waardoor de hoger

Panorama

Foto: Twan Teunissen/ARK

Tureluur

Foto: Chris Bal

gelegen burchten weer interessant worden. In dit rivierengebied moeten bevers dus voortdurend verhuizen.

VOGELS KIJKEN

De Millingerwaard is een natte droom voor vogelfanaten. In de winter is de hele Gelderse Poort een fantastische plek om onder meer tienduizenden kolganzen te spotten. Langs en op de geulen zitten 's winters grote aantallen watervogels zoals smient, pijlstaart, brilduiker, meerkoet, grauwe gans en verschillende soorten steltlopers.

In het voorjaar broeden hier futen, do-daarsjes, wilde eenden, zomertalingen, kuifeenden, tafeleenden en meerkoeten en zie je overal blauwe reigers, grote zil-verreigers en aalscholvers. Kwartelkoning en porseleinhoen behoren tot de zeldzamere moerasbewoners. Oeverwaluwen broeden vlakbij en jagen samen met boerenzwaluwen boven het water op muggen en andere kleine insecten. Net als de oeverwaluwen maakt ook de ijsvogel gebruik van afgekalfde steile oeverwanden om er zijn nestgang in uit te graven. De groene specht, kleine bonte specht en grote bonte specht roffelen en roepen het voorjaar tegemoet.

Naarmate het voorjaar vordert, arriveren steeds meer zangvogels in het gebied, de meeste na een lange tocht vanuit Afrika. Naast evidente soorten als fitis en tijftjaf tref je dan blauwborsten en riet-

gorzen in de moerassige delen en ontelbare grasmussen, braamsluiers, spotvogels, bosrietzangers, roodborsttapuiten en graspiepers in de grazige delen met verspreide vlierstruiken en meidoornstruwelen. De sprinkhaanzanger laat zich niet zien maar wel horen, en hoog in de lucht geeft de veldleeuwerik het beste van zichzelf.

Heel bijzonder is vogelkijkhut Flevopost, een 'kijkhuis' dat op het water drijft zodat het mee kan bewegen met de wisselende waterstanden. Aan de hoogte van de palen is te zien hoeveel het water kan stijgen. Voor het kijkhuis liggen drijvende nestvlotjes waarop zwarte stern broeden. Van nature broeden die op drijvende waterplanten zoals krabbescheer, maar bij gebrek aan krabbescheer worden de kunstvlotjes gretig aanvaard als alternatief.

In de nazomer trekken grote groepen lijsterachtigen voorbij, onder meer kramsvogels, die zich storten op de besdragende struiken, met een voorkeur voor lijsterbes en vlier. Van de herfst tot in het voorjaar overwintert hier de klapekster en eten grote groepen putters, groenlingen en kneutjes zaden van distels en kaardenbol.

Hartje winter is het relatief stil in de Millingerwaard, op het 'gakken' van de overvliegende ganzen na. In de oibossen foerageren dan groepjes mezen die af en toe gezelschap krijgen van goudhaantjes of vuurgoudhaantjes. Verder zie je sijnen,

appelvinken en goudvinken. In de meer open delen jagen blauwe kiekendief, buizerd, havik, sperwer en torenvalk. 's Nachts is hier de kerkuil actief.

OUDE WAAL

Een bijzonder onderdeel van de Millingerwaard is de waterpartij die zich vlak achter de kerk van Kekerdom uitstrekt langs de dijk. Het is de Oude Waal. De huidige Waal ligt een kilometer verderop. Vroeger kon de rivier zich verplaatsen door het landschap. Waar nu het langgestrekte water langs de dijk ligt, lag tot in de 18de eeuw de hoofdstroom van de Waal. De boten voeren in die tijd dus pal achter de kerk van Kekerdom. Overigens staat de kerk buitendijks, als enige in Nederland! Bij hoog water is ze alleen per boot te bereiken.

De Oude Waal is rijk begroeid met riet, grote lisdodde, grote waterrepe, gele plomp, watergentiaan en waterviolier. In het moeras broeden waterral en do-daars en in het aangrenzende oobos gekraagde roodstaart, kleine en grote bonte specht en havik. In de ondergroei van het oobos vinden we watermunt, moerasvergeet-mij-nietje, watertorkruid en gele lis. Overal zie je beversporen, maar dat zal inmiddels niet meer verbazen. Ooievaars broeden jaarlijks op het paalnest dat zichtbaar is vanaf de dijk. In de zomer vliegen langs deze dijk vaak vlinders zoals koninginnenpage, oranje en gele luzernevlinder.

De ruige riviernatuur wordt begraasd en geboetseerd door konikpaarden, Gallowayrunderen, rode geuzen, reeën, bevers, ganzen en hazen.

GROTE GRAZERS

De Millingerwaard wordt integraal begraasd door rondtrekkende kudde gallo-wayrunderen en konikpaarden, die spontaan de hulp krijgen van wilde ganzen, hazen, konijnen, bevers en reeën. Eén en ander resulteert in een zéér gevarieerd landschap, met zowel ruimte voor bosopslag als kaal geschoren plekjes en zandige rolplekken van de paarden, met alle gradiënten daar tussenin: van korte naar hoge vegetaties, van schaduwrijk naar schaduwarm. Doe daar nog een overgang van droog naar nat bovenop, en je hebt het ideale recept voor een biodiversiteit die zijn gelijke niet kent! Er zijn insecten die houden van korte vegetaties, andere houden van ruigere plekjes, en nog andere – zoals de bastaardzandloopkever – zweren bij snel opwarmend kaal zand. In deze door grote en kleine grazers beheerde natuur vinden al die organismen net wat ze zoeken.

GRASLAND EN WASTINES

Op verschillende plaatsen in de Millingerwaard vind je zogenaamde 'wastines'. Dat zijn grazige en doorgaans droge open ruimten waarin verspreide struiken en boomgroepjes voorkomen, het resultaat van de aanwezigheid van de grote grazers. Hier vind je een afwisseling van struwelen met gewone vlier, éénstijlige meidoorn, dauwbraam en rode kornoelje. Vrijstaande jonge bomen vormen de aanzet naar een hardhoutoibos met ruwe berk, esdoorn, schietwilg en zomereik. In de ruigtes en graslanden bloeien hertsmunt, guldenroede, grote kaardenbol, kruisbladwalstro, heksenmelk, hoornbloem, zomerfijnstraal en verschillende soorten klavers. Deze klavers worden door het icarusblauwtje gebruikt om eitjes op af te zetten. Boven de graslanden vliegen in de zomer ook hooibeestjes. In de iets lager gelegen vochtige geulen groeien fraai en echt duizendgul-

Millingerduin met zeepkruid

Foto: Twan Teunissen/ARK

Konikveulen

Foto: Bart Beekers/ARK

denkruid, rode ogentroost en aardbeiklaver. Op droge zandige ruggen groeien duinriet, muurpeper en ijzerhard.

MILLINGERDUIN

Uniek voor Nederland zijn de levende rivierduinen in de Millingerwaard. Langs de Waal liggen hier bij laag water brede rivierstranden. Nu de Waal vastligt tussen kribben, verzwelgt zij geen land meer en blijft het zand liggen dat ze op de oever achterlaat. Vanaf windkracht 5 waait het zand op en vormt duintjes. Door een gelukkige combinatie van waterstroming en wind zijn hier metershoge zandduinen ontstaan, die nog elk jaar aangroeien. De westenwind blaast het zand vanaf het brede strand op tot een duin van bijna 10 meter hoog, inmiddels het hoogste rivierduin van Nederland. Op die duinen heerst een heel bijzonder microklimaat: warm, droog en voedselarm. Daardoor kunnen er planten gedijen die elders niet of nauwelijks voorkomen. Al in de eerste jaren van natuurontwikkeling keerden bijna alle stroomdalplanten terug. Nu groeien alleen al op de zandige oeverwal honder-

den soorten. Sommige van die planten kiemen uit zaden die met de rivier uit Duitsland of Zwitserland zijn komen meedrijven.

Het kale zand wordt als eerste vastgehouden door ruige zegge, handjesgras en het hoge duinriet. Bij het hoogste punt van het rivierduin groeien cipreswolfsmelk en vertakt schaafstro (de bastaard tussen schaafstro en vertakte paardenstaart). Op het kale zand gedijen pijpbloem, stekend loogkruid, smal vlieszaad, glansbesnachtschade, druifkruid, welriekende ganzenvoet, zeepkruid en verschillende soorten amaranten. In het grasland vind je bijzondere stroomdalplanten als brede ereprijs, sikkkelklaver en geoorde zuring en duinplanten als middelste teunisbloem en wilde reseda. In het bosje met éénstijlige meidoorns en wilgen kun je de zomertortel horen. Op de rivierstranden waar wat grind ligt, leeft de bijzondere grindwolfspin. Ook kleine plevieren broeden op de kale zandige oevers, maar ze houden net zo goed van de tijdelijke vlaktes die ontstaan door baggerwerken en zandontginning. ▶

HOLLANDSE MANGROVE

Pal naast de bedrijvige Waal, dichtbij de Millinger Theetuin, ligt een bijzonder zachthoutoobos: een ronduit sprookjesachtig Hollands mangrovebos. Oude schietwilgen en zwarte populieren groeien hier 'op stelten' op het kale zand. Met compleet uitgespoelde, onblote wortelgestellen grijpen ze zich vast in het strand van de Waal. Als octopussen op hoge poten proberen ze overeind te blijven telkens wanneer de machtige rivier weer een stukje grond onder hun voeten weghaalt.

WOODHENGE

Bij baggerwerkzaamheden in de Waal zijn in 1995 tientallen eikenstammen opgegraven die maar liefst 8400 jaar oud zijn. Ze laten zien dat er ooit open oobossen met zomereiken langs de rivier groeiden, het zogenaamde hardhoutoobos. In Nederland zijn er slechts een paar kleine restanten van dit bostype. Als symbool voor het herstel van de natuur is een aantal van de fossiele bomen langs de rivier rechtop geplaatst, in een cirkel die aan Stonehenge doet denken. Zo heeft de Millingerwaard zijn eigen 'Woodhenge', een markant beeld in het landschap. Rondom het bomenmonument groeien typische planten van het rivierengebied zoals knolribzaad, kruisdistel, veldsalie en wilde marjolein.

COLENBRANDERSBOS

Op het meest noordelijke punt van de Millingerwaard ligt het Colenbrandersbos. Het is een hardhoutoobos. Hier groeien naast schietwilg en zwarte populier bomen die minder goed tegen langdurige overstroming kunnen zoals zomereik, fladderiep en zoete kers. In de struiklaag veel éénstijlige meidoorn, sleedoorn, kardinaalsmuts en lianen van bosrank en hop. Hier komen ook maarts viooltje, gevlekte dovenetel, rivierkruiskruid, knolribzaad en reuzenbalsemien voor. In het bos zingen nachtegaal en spotvogel en broeden soms boomvalken.

Aan de rivier ligt de aanlegplaats van het fiets- en voetveer naar natuurgebied de Klompenwaard aan de overzijde

van de Waal bij Doornenburg, eveneens onderdeel van de Gelderse Poort. De veerdienst wordt alleen verzorgd tussen mei en september; voor details verwijzen we naar de praktische info naast de kaart.

KLOMPENWAARD

De Klompenwaard ligt op een markant punt in het Gelders rivierenlandschap, op de splitsing van de Waal en de Nederrijn. Die laatste wordt hier ook het Pannerdensch Kanaal genoemd omdat de rivier er ooit 'verbeterd' en rechtgetrokken werd.

De Klompenwaard is eigendom van Staatsbosbeheer. Na de hoogwaters van 1993 en 1995 is het gebied in sneltempo getransformeerd van landbouwgebied naar een schitterend natuurgebied. De natuurontwikkeling ging hier heel snel omdat er na de extreme hoogwaters snel grote hoeveelheden klei nodig waren om dijken te verzwaren.

In de Klompenwaard werd die klei weggegraven in de vorm van een nevengeul. Het water in de geul stroomt alleen bij hoogwater. Zoals de meeste nieuwe nevengeulen, is deze nevengeul stroomafwaarts aangesloten op de rivier, zodat het water er even hoog staat als op het stroomafwaartse aantakpunt in de rivier. Er is geen stroming, tenzij wegstromende rivierkwel of binnenstromend water als het niveau van de rivier stijgt. Bij echt hoog water stroomt het rivierwater aan de stroomopwaartse kant over een drempel van zand rechtstreeks de nevengeul binnen en gaat heel de Klompenwaard als stockagebuffer voor rivierwater dienen.

Langs de doorgaans rustige nevengeul leven veel vogels en stel je overal beveractiviteit vast. In het hele gebied, ook op het schiereiland tussen de Waal en de nevengeul, grazen rode geuzen en konikpaarden. Bij plots hoogwater, als het water over de drempel de nevengeul in stroomt, kunnen de dieren dus op een eiland terechtkomen. De plantengroei in de Klompenwaard is in sneltempo veranderd. Voormalige boeren-

Sperwer slaat tureluur

Foto: Eric Feyen

Vos

Foto: Gerwin Kieboom

 Drijvende kijkhut

Foto: Hans Capiou

Platbuik

Foto: Eric Feyen

graslanden op de klei veranderden in bloeiende ruigtes. Tijdens een wandeling naar het splitsingspunt van de grote rivieren, over de rivierstranden of langs de nevengeul zie je honderden verschillende soorten planten en een rijkdom aan vogels. De ijsvogel broedt in de afgekalfde oevers van de nevengeul. Op de zandige oeverwal en riverduinen groeien bijzondere stroomdalplanten zoals kruisdistel, pijpbloem en grote centaurie.

FORT PANNERDEN

In de strategisch belangrijke Klompenwaard ligt ook Fort Pannerden. Het fort is tussen 1869 en 1871 gebouwd om de splitsing van de Rijn en de Waal te bewaken en de opmars van vijanden te vertragen. Het deed dienst als een vooruitgeschoven post van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Fort Pannerden is in april 2016 heropend na grondige renovatie. Vanaf het dak heb je een magistraal uitzicht over de Nederrijn én de Waal. Van hieruit zie je ook het dak van Kasteel Doornenburg, één van de grootste en best bewaarde kastelen van Nederland. In het fort kan je terecht voor een interactief spel, rondleidingen, horeca-with-a-view, filmzaal en soldatenmuseum. Kijk voor meer informatie op Fortpannerden.eu.

OP VERKENNING!

De Millingerwaard en de Klompenwaard zijn in korte tijd zeer populair geworden bij tal van natuurrecreanten. Je kunt hier struinen over ongebaande paden, dwars door de natuur. In de praktijk zal je doorgaans de smalle paden en corridors gebruiken waarlangs de wilde paarden en runderen zich verplaatsen doorheen het gebied. Maar als je zin hebt, mag je zelfs daarvan afwijken. Er liggen ook een beperkt aantal echte wegen en paden in het gebied, en er zijn nieuwe wandeldijken aangelegd. Je vindt hier zelfs bewegwijzerde struinaroutes, maar dat is een *contradictio in terminis*, toch?

In de Millingerwaard loopt een gemarkeerde blauwe wandelroute. Ze brengt

je langs vogelkijkhut Flevopost en de Millinger Theetuin. Tijdens en na hoogwater kunnen grote delen van het gebied ontoegankelijk zijn. Dat is meestal het geval in de winter en in het vroege voorjaar. Maar ook dan is de Millingerwaard zeer het bezoeken waard. Vanaf de dijken is het dan genieten van het overstroomde landschap!

Na nat weer kan de Millingerwaard erg modderig zijn; de vette klei is dan lekker glibberig. Ga je echt struinen dwars door de natuur, dan is een lange broek aan te raden. Blijf je op de wat bredere paden en veepaadjes, dan kan je hier in het zomerhalfjaar ook met korte broek en gewone wandelschoenen terecht. Nog tot 2020 wordt er aan de oostkant van het gebied zand gewonnen; daardoor kan je mogelijk niet zomaar een wandellus maken langs die kant.

Hou er vooral ook rekening mee dat de vijf grote kwelvingers allemaal aansluiten op de nevengeul en dat je daardoor tussen de kwelvingers telkens op een schiereiland loopt. Op die schiereilanden kan je naar hartenlust rondjes lopen, maar de nevengeul oversteken kan slechts via het centrale wandelen fietspad vlakbij het drijvende vogelkijkhuis. Een grote buis brengt het water van de alles verbindende nevengeul onder dat pad door; zo hou je daar droge voeten en blijven de waters links en rechts toch met elkaar verbonden. Elders oversteken is onmogelijk.

Ga je een keer rondstruinen op de overgebleven dammetjes tussen de oude kleiputten, dan zal je al snel vaststellen dat ook daar flink wat dijkjes doodlopen op een waterpartij. De kans is wel groot dat je in deze nauwelijks toegankelijke moerassen een ree ziet wegspruten.

In de Klompenwaard, aan de overkant van de Waal, mag je ook vrij rondstruinen. Maar denk er wel aan dat het gebied tussen de Waal en de nevengeul een schiereiland is; als je daar op terecht komt, kan je er alleen langs dezelfde kant weer af. Maak je de oversteek naar de Klompenwaard, hou er dan ook

De kijkhut in de Millingerwaard drijft op het water. Ze beweegt op en neer met de sterk wisselende waterstanden.

rekening mee dat je na je trip aan de overkant nog moet terugwandelen of -fietsen naar de Millingerwaard en opnieuw het veer moet nemen voor pakweg 17u30, tenzij je voordien een auto geparkeerd hebt bij Fort Pannerden. Door het beperkt aantal bruggen over Rijn en Waal moet je met de wagen overigens een flink eind omrijden via Nijmegen of Emmerich (D) om aan de andere kant van de rivier te komen. [L](#)

Op stap!

Millingerwaard en Klompenwaard

START ★

• Millingerwaard

- Wilderniscafé 'De Waard van Kekerdom', Weverstraat 94, NL-6579 AG Kekerdom. Ga je in Kekerdom de dijk over, dan kan je op meerdere plaatsen de Millingerwaard in.
- Parkeerplaats De Lange Paal, langs de N840 net voor Millingen aan de Rijn. Officiële parkeerplaats van de Millingerwaard, weliswaar zonder café. Via de Duffeldijk wandel je – met uitzicht op het natuurgebied – naar de diverse ingangen ter hoogte van Kekerdom. Vanuit Nijmegen de N325 richting Ubbergen, Beek en Kleve/Kleef (D). In Beek linksaf de N840 richting Millingen aan de Rijn. Bij rotonde rechtsaf. De N840 volgen, voorbij Leuth. Een eindje voor Millingen linksaf de Weverstraat in naar Kekerdom of de N840 volgen tot parkeerplaats De Lange Paal aan de linkerkant.

• Klompenwaard

Parkeerplaats bij Sterreschans nabij Fort Pannerden, Waaldijk 1, NL-6686 MV Doornenburg. Vanuit Arnhem-Zuid, Nijmegen-Noord of knooppunt Ressen (A15/A325) de A15 helemaal ten einde richting oost. Vervolgens de N839 via Het Hoog en Haalderen tot Gendt. Net voorbij Gendt de N839 verlaten, richting Doornenburg en de veerdienst naar Pannerden. Via Doornenburg tot Sterreschans. Hier niet langer Pannerden volgen maar via de dijk van de Nederrijn (= Pannerdensch Kanaal) naar de Waaldijk tot parking nabij het Fort.

TOEGANKELIJKHEID

Bij droog weer goed toegankelijk op grotendeels onverharde wegen en paden. Tijdens en na hoogwater op de rivier (doorgaans in winter en vroege lente) niet of nauwelijks toegankelijk. Bij nat weer zijn sommige paden zeer glibberig en slijkerig. Bij droog weer volstaan wandelschoenen, bij nat weer beter laarzen. Struinen buiten de paden is overal toegelaten. De Millingerwaard is geschikt voor kinderwagens met grote wielen, de Klompenwaard niet. Honden welkom, aan de leiband.

PERSONEN MET EEN HANDICAP

De fietspaden in de Millingerwaard zijn ook geschikt voor rolstoelen. In de Klompenwaard is alleen de weg naar Fort Pannerden geschikt.

ONTHAAL EN LOGIES

Wilderniscafé De Waard van Kekerdom, adres zie start, +31(0)6-23253878, boomtuinvis@gmail.com, www.waardvankekerdom.nl. Goed om weten: De Waard van Kekerdom biedt ook een B&B-formule aan.

VEERDIENST

De veerdienst Millingerwaard-Doornenburg, de verbinding naar de Klompenwaard, vind je ten noorden van het Colenbrandersbos. In mei, juni en september wordt de dienst verzekerd op weekenddagen van 10u tot 17u50. In juli en augustus elke dag van 10u tot 17u50. Informatie: Kievits Veerdiensten, +31(0)6-22701825,+31(0)88-7766523, info@kievitsveerdiensten.com

Plankenpad door moerasbos

Foto: Hans Capiou

OPENBAAR VERVOER

NS-station Nijmegen. Met buslijn 80 of 82 naar Kekerdom, halte Weverstraat. Bij de halte de Weverstraat inlopen tot Kekerdom-city en daar achter de dijk het natuurgebied binnenwandelen.

WANDELEN

Hier mag je struinen, dus ben je helemaal op jezelf en je oriëntatie aangewezen. Alleen de kaart hierboven is betrouwbaar; alle andere kaarten zijn sinds de herinrichting volledig verouderd. De belangrijkste must-visits zijn vermeld in de tekst. De blauwe paaltjes brengen je bij het drijvend vogelkijkhuis en bij de Millinger Theetuin (openingsuren naargelang de drukte).

FIETSEN

In de Gelderse Poort ligt een fietsroutenetwerk op basis van knooppunten. Fietsend over de dijken heb je een prachtig uitzicht over de rivier en de uiterwaarden. Eén van de fietspaden, van knooppunt 95 via 71 naar 72, loopt doorheen de Millingerwaard. Via het fiets- en voetveer kan je de noordkant van de Waal bereiken om daar verder te fietsen.

Fietsen te huur bij Koffie- & Eethuis De Gelderse Poort, Rijndijk 6, NL-6566 CG Millingen aan de Rijn, +31(0)481-434182, info@de-gelderse-poort.com, www.de-gelderse-poort.com, of bij NS-station Nijmegen, +31(0)24-3229618.

